

dr hab. Marek Nowak
Instytut Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego
ul. Gołębia 11, 31-007 Kraków
e-mail: marekiauj.nowak@uj.edu.pl

Kraków, 12.01.2015

**Opinia na temat dorobku naukowego i pracy habilitacyjnej Pana doktora Jaroslava Peški,
w związku z jego wnioskiem do Centralnej Komisji ds. Stopni i Tytułów,
o przeprowadzenie postępowania habilitacyjnego w dziedzinie nauk humanistycznych,
w dyscyplinie archeologia.**

Pan dr Jaroslav Peška należy w chwili obecnej do archeologów, których w realiach środkowoeuropejskiego modelu rozwoju naukowego określić można mianem średniego pokolenia. Ci spośród tych archeologów, którzy dorastali, studiowali i rozpoczynali profesjonalną przygodę z archeologią w krajach tzw. demokracji ludowej doświadczyli dość radykalnej transformacji realiów politycznych, społecznych, a w pewnym sensie i kulturowych, które składają się w sposób oczywisty na konteksty i uwarunkowania, w jakich prowadzona jest działalność naukowa. Co więcej, nałożyła się na to jeszcze inna transformacja, której w większym lub mniejszym stopniu doświadczyli wszyscy archeolodzy na świecie, podobnie jak i pozostali naukowcy – transformacja o wymiarze bezsprzecznie rewolucyjnym. Chodzi oczywiście o rewolucję informatyczną i informacyjną, która dokonała się u schyłku XX wieku. Zmieniła ona w sposób radykalny przede wszystkim praktyczną stronę uprawiania nauki, dając naukowcom do ręki potężne narzędzia badawcze, ale jednocześnie wygenerowała zagrożenia w postaci – paradoksalnie – nadmiaru informacji. Pokolenie archeologów, o którym mowa znalazło się w sytuacji – mówiąc kolokwialnie – siedzącego okrakiem na dwóch rzeczywistościach. Nie dla wszystkich sytuacja ta okazała się komfortowa i nie wszyscy w tych nowych realiach znaleźli własną, odpowiadającą im drogę rozwoju naukowego. Wyprzedzając może wnioski końcowe, pozwolę sobie stwierdzić już w tym momencie, iż Pan dr Jaroslav Peška taką drogę ewidentnie znalazł i konsekwentnie nią podąża.

Z obowiązku recenzenckiego przypomnijmy najważniejsze etapy kariery naukowej Habilitanta. Tytuł magistra uzyskał on w 1983 roku w Katedrze Archeologii Uniwersytetu J. A. Komeńskiego w Bratysławie, na podstawie pracy *Oblast východní Moravy na konci eneolitu a ve starší době bronzové*. Jej promotorem była prof. Mária Novotná. Można rzec, iż tematyce tej pracy pozostał wierny do dnia dzisiejszego, jako że problematyka eneolitu, transformacji pomiędzy eneolitem a epoką brązu oraz wczesnej i starszej epoki brązu pozostała jego podstawową specjalizacją badawczą. W 1986 roku uzyskał on tytuł doktora nauk filozoficznych („PhDr.”), zaś w 2009 roku tytuł doktora filozofii („PhD.”), również w Katedrze Archeologii Uniwersytetu J. A. Komeńskiego w Bratysławie, na podstawie rozprawy *Protoúnětické pohřebiště z Pavlova a jeho pozice na prahu doby bronzové*. Jej promotorem był tym razem prof. Eduard Krekovič.

Pan dr Jaroslav Peška pracę zawodową w archeologii rozpoczął tuż po studiach wyższych. W latach 1983-1993 pracował w dziale archeologii Muzeum Regionalnego w Mikulovie. Od 1993 roku związał swoją dalszą karierę wyłącznie z Ołomuńcem. Pracował tam w Narodowym Instytucie Dziedzictwa (1993-1995), Instytucie Ochrony Dziedzictwa Archeologicznego (1995-1998 – jako Dyrektor), Muzeum Regionalnym w Ołomuńcu (1999 – jako Dyrektor) i Centrum Archeologicznym Muzeum Regionalnego w Ołomuńcu (2000-2002 – jako Kierownik). Od 2003 roku do chwili obecnej pracuje w Centrum Archeologicznym w Ołomuńcu, jako jego Dyrektor. Jak łatwo można się domyślić z tego zestawienia, oprócz badań *stricto* naukowych, istotnym składnikiem działalności Habilitanta stały się także zagadnienia systemu opieki i ochrony dziedzictwa archeologicznego w Republice Czeskiej, jak również udział w wykopaliskowych badaniach ratowniczych, zwłaszcza związanych z wielkimi inwestycjami na terenie Moraw (m.in. zapora na Dyji, różne odcinki autostrad D1 i D47). W 2007 roku Habilitant wkroczył także na pole działalności dydaktycznej, obejmując stanowisko asystenta w Sekcji Archeologii Katedry Historii Uniwersytetu Palackiego w Ołomuńcu. W chwili obecnej jest on jej Kierownikiem. Prowadzi tam zajęcia z różnych działów archeologii, jak również seminarium dyplomowe oraz praktyki specjalistyczne.

Od chwili ukończenia studiów Habilitant rozpoczyna ożywioną działalność naukową. Jego dorobek na tym polu przed doktoratem zamyka się liczbą 98 pozycji¹. Jak już zostało to zasygnalizowane, podstawowym kierunkiem tej działalności stały się zagadnienia eneolitu oraz wczesnej i starszej epoki brązu, przede wszystkim na terenie Moraw. Nie unikał on jednak podejmowania problematyki innych epok i zjawisk pradziejowych. Wspomnieć tu należy m.in. o bardzo wartościowych publikacjach związanych z kulturą ceramiki wstęgowej kłutej (stanowisko Olomouc-Slavonin), kulturą lendzielską oraz późną epoką brązu/wczesną epoką żelaza (grodziska w rejonie Přerova) na terenie Moraw. Na plan pierwszy wysuwa się jednak zdecydowanie udział w międzynarodowym projekcie, mającym na celu kompleksowe opracowanie materiałów zabytkowych pochodzących z „królewskiego” grobu w Mušovie, datowanego na drugą połowę II wieku AD. Zaowocował on szeregiem drobniejszych publikacji, tak czeskich, jak i zagranicznych, ale przede wszystkim współredakcją (razem z Jaroslavem Tejralem) monumentalnej, trzutomowej monografii wydanej przez *Römsch-Germanisches Zentralmuseum* w Moguncji, jako 55 tom niezwykle prestiżowej serii monografii tegoż muzeum. Ponadto, jest on autorem rozdziału poświęconego okolicznościom odkrycia wspomnianego grobu, zawierającego także ogólną charakterystykę jego inwentarza (Teil 1, ok. 70 stron), współautorem rozdziału poświęconego analizie elementów uzbrojenia wchodzących w skład wyposażenia „królewskiego” pochówku (Teil 1, ok. 20 stron) oraz współautorem podsumowania, w którym podjęta została próba interpretacji tego niezwyklej znaleziska (Teil 2, około 10 stron), w nawiązaniu do sytuacji kulturowej i politycznej panującej w środkowoeuropejskim Barbaricum oraz do relacji jego mieszkańców z państwem rzymskim. Poziom tych prac świadczy o rzetelności badawczej habilitanta, a także o bardzo dobrym oparowaniu warsztatu archeologa zajmującego się epoką żelaza.

Habilitant podejmował w swej działalności także problematykę prowadzenia ratowniczych badań wykopaliskowych i nieinwazyjnych metod prospekcji terenowej.

¹ Wykaz publikacji przed doktoratem (Załącznik nr 3 do wniosku o przeprowadzenie postępowania habilitacyjnego) zawiera równo 100 pozycji, jednak 2 z nich to manuskrypty pracy magisterskiej i doktorskiej. Natomiast w Autoreferacie (Załącznik nr 2) spis tzw. prac pozostałych przed doktoratem (s. 9-13) zawiera formalnie 67 pozycji. Nie bardzo wiadomo, z czego wynika ta różnica, tzn. na jakiej zasadzie w Autoreferacie nie zostało wykazanych 34 publikacje. Nie jest to efekt selekcji merytorycznej, jako że w tej ostatniej grupie znajdujemy publikacje dotyczące zasadniczo każdej z podejmowanych przez Habilitanta problematyk badawczych, włącznie z eneolitem i wczesnym brązem. Ponadto należy zwrócić uwagę, iż spis w Autoreferacie zawiera 2 powtórzenia (zob. nry 60 i 62 oraz 74 i 76), jak również manuskrypt pracy doktorskiej. W rzeczywistości liczba publikacji tu wykazanych wynosi zatem 64. Oczywiście, tego rodzaju pomyłki i niejasności nie są istotne dla meritum sprawy, niemniej nie powinny się zdarzać w oficjalnej, bądź co bądź, dokumentacji postępowania habilitacyjnego.

Charakteryzuje go bardzo wysoka, ponadprzeciętna aktywność w zakresie wszystkich właściwie składników szeroko rozumianej działalności naukowej. Wymienić tu należy: (1) udział w 6 grantach badawczych, w tym 2 międzynarodowych (w tym 1 finansowanym z funduszy UE), (2) kilka wyjazdów zagranicznych, związanych z realizacją projektów badawczych (Austria, Cypr, Turcja), (3) pięć wyjazdów związanych z uzyskanymi stypendiami (Holandia, Szwecja, Austria 2x, Niemcy) i (4) kilkanaście pobytów studyjnych oraz związanych z wymianą w systemie ERASMUS. Imponuje zwłaszcza liczba konferencji, w których Habilitant wziął aktywny udział; za lata 1986-2014 wynosi ona 52 (w tym znaczna część to konferencje zagraniczne). Nie bez znaczenia jest także organizacja lub współorganizacja 10 konferencji. Pan dr J. Peška udziela się także aktywnie na polu redagowania publikacji archeologicznych. Jest on bowiem redaktorem dwóch monograficznych serii wydawniczych oraz jednego czasopisma. Był także współedytorem trzech wydawnictw zbiorowych. Ponadto jest członkiem rad redakcyjnych czasopism *Interdisciplinaria Archaeologica: Natural Sciences in Archaeology* i *Sprawozdania Archeologiczne*.

Tematyka „osiągnięcia naukowego”, będącego podstawą przeprowadzenia postępowania habilitacyjnego to, rzecz oczywista, „Morawy u schyłku eneolitu”. Problematyka ta, wespół z zagadnieniami wczesnej i starszej epoki brązu, była najczęściej podnoszonym wątkiem w ramach całościowo potraktowanej działalności badawczej Habilitanta. Nie będzie zapewne przesadnym stwierdzenie, iż była i jest ona dla niego najważniejsza i możemy sądzić, iż jest jednocześnie najmiłsza jego sercu. Liczba prac, które dotyczą rozmaitych aspektów tejże problematyki jest największa w jego bogatym dorobku. Zwłaszcza w ostatnich latach, po doktoracie można mówić wręcz o wyraźnej akceleracji aktywności na tym polu (20 publikacji za lata 2009-2013, nie licząc publikacji złożonych do druku). Skądinąd, jest to też związane z pojawieniem się w ostatnich latach dużej ilości nowych materiałów archeologicznych, na skutek badań wykopaliskowych, związanych z dużymi inwestycjami, za co w pewnej mierze jest odpowiedzialny także i Habilitant.

Za szczególnie ważne i wartościowe dla całokształtu naszej wiedzy o eneolicie środkowoeuropejskim należy w tym wycinku dorobku Habilitanta uznać: (1) szczegółowe analizy i interpretacje kultury Jevišovice, wskazujące m.in. na związki z Transylwanią i z kulturą amfor kulistych, (2) szereg ważnych publikacji na temat nekropoli kultury ceramiki sznurowej na Morawach, a także – co ważne, interesujące i nawet zaskakujące – na temat stałych osad tej

kultury, (3) wieloaspektowe studia nad kulturą pucharów dzwonowatych, m.in. na temat stratyfikacji społecznej w świetle wyposażenia grobowego.

Swego rodzaju podsumowaniem i uwieńczeniem dotychczasowej, wieloletniej aktywności na tym polu, na płaszczyźnie eneolitycznej, jest rozprawa pt. *Morava na konci eneolitu* (Olomouc 2013). Jest to całościowa synteza dwóch faz rozwojowych eneolitu morawskiego, a mianowicie eneolitu młodszego (*Mladší eneolit; Late Eneolithic*) i późnego (*Pozdní eneolit; Final Eneolithic*). Zostały w niej uwzględnione wszystkie dostępne dane na temat zjawisk kulturowych obecnych na Morawach w tych okresach. W skład tych danych wchodzi przede wszystkim klasyczne informacje natury materialno-chronologicznej, jak również informacje natury osadniczo-ekonomicznej oraz społeczno-ideologicznej, ale zostały też uwzględnione, na ile to było możliwe, informacje antropologiczne i środowiskowe. Z tego względu, jeśli spojrzeć na omawiane opracowanie z klasycznej perspektywy archeologicznej, może ono być określone mianem interdyscyplinarnego.

Fundamentalną zaletą rozprawy jest zebranie i uporządkowanie szeroko rozumianych informacji archeologicznych, odnoszących się do interesującej autora epoki, bardzo obszernych i niekiedy dotąd nie całkiem uporządkowanych. Przypomnijmy – są to informacje, do których wygenerowania niejednokrotnie przyczynił się wcześniej sam Habilitant. Wszystkie one zostały bardzo detalicznie poroździelane i przyporządkowane poszczególnym kulturom archeologicznym, które wydziela się w dyskutowanym okresie na terenie Moraw.

Takie poszufladkowanie ma oczywistą zaletę w postaci sprowadzenia obfitego zasobu danych do niewielkiej liczby rozłącznych zjawisk archeologicznych, zasadniczo o naturze typologiczno-chronologicznej. Czyni to powstały obraz młodszego i późnego eneolitu relatywnie prostym i klarownym, zwłaszcza dla czytelnika mniej obeznanego z zagadnieniami eneolitu środkowoeuropejskiego, a szczególnie morawskiego. W zależności od indywidualnego nastawienia poszczególnych badaczy czy szkół badawczych, można takie podejście uznać albo za zaletę, albo za wadę monografii. W przekonaniu piszącego te słowa, dokumentne poszufladkowanie wszystkich danych podług tradycyjnych pojęć, zwłaszcza kiedy jest to czynione w pewnym oderwaniu od chronologii absolutnej, zaciera w jakiejś mierze całościowy obraz układu kulturowego i całościową dynamikę rozwoju kulturowego. Skądinąd, stwarza też wrażenie, iż nie mamy już jakichkolwiek kłopotów z klasyfikacją kulturową wszystkich materiałów archeologicznych. Tymczasem tak w istocie sprawa się nie przedstawia. Nawet rudymmentarny podział na eneolit młodszy i późny oraz ustawienie ich granicy na 2700 BC jest

niewielko dyskusyjne w świetle choćby datowania absolutnego (zob. Tabela 2 na s. 20). To o czym piszę, jest tym bardziej istotne, iż syntetyczne rozważania podsumowujące, zawarte w opracowaniu, w których taka całościowa wizja mogłaby się znaleźć, są dość zwięzłe, żeby nie powiedzieć lakoniczne; właściwie nie mają ambicji wygenerowania czegoś na kształt (pre)historycznej i antropologicznej nadbudowy.

W opracowaniu znajdujemy cały szereg bardzo ważnych ustaleń na temat omawianego miejsca i czasu, które przeważnie są podsumowaniem studiów przeprowadzonych wcześniej, w dużej mierze właśnie przez Habilitanta. Wymienić tu należy m.in. wartościowe wypracowanie wiarygodnej chronologii absolutnej młodszego i późnego eneolitu na obszarze Moraw, które ma zresztą wielką wartość także dla terytoriów ościennych.

W kwestiach chronologicznych wskazać należy także na pierwsze datowania kultury amfor kulistych w omawianej strefie, na zaprezentowanie bardzo obfitego zestawu datowań kultury ceramiki sznurowej, czy wreszcie na rozbudowanie systemu periodyzacji kultury Jevišovice, której najpóźniejszy etap uznany został za synchroniczny z kulturą ceramiki sznurowej.

Interesujące i inspirujące są całościowe rozważania na temat stosunków osadniczych, czy nawet społeczno-osadniczych na Morawach w młodszym i późnym eneolicie. Wykorzystane tu zostały wszelkie adekwatne rodzaje danych.

W omawianym opracowaniu autor podtrzymuje tezę, o występowaniu na Morawach horyzontu przejściowego pomiędzy eneolitem młodszym i późnym; opatrzony on został nazwą horyzontu Strachotin-Držovice. Wydaje się, iż w mniejszym lub większym stopniu jest to wymieszanie nieomal wszystkich funkcjonujących wtedy na Morawach elementów: kultury Jevišovice, kultury Bošáca, kultury Makó/Kosihy-Čaka, kultury amfor kulistych, kultury ceramiki sznurowej i kultury pucharów dzwonowatych. Jeśli rzeczywiście tak zadziwiające zjawisko (przypominające formalnie kulturę złocką, ale w formie jeszcze bardziej spotęgowanej) miało miejsce, to oczywiście zastanawiamy się, jak mogło dojść do tak totalnego wymieszania teoretycznie różnych elementów i co się za nim kryje i dlaczego wreszcie – z jednym wyjątkiem – ograniczone jest ono tylko do małego mikroregionu na najbardziej południowych Morawach? Szkoda, iż poza opisową konstatacją owego wymieszania, znajdujemy w omawianym opracowaniu bardzo skromną objętościowo (s. 103, 218) i dość formalną próbę odpowiedzi na te niewątpliwie frapujące pytania.

Habilitant przeprowadza także w omawianej monografii interpretacje dostępnych danych pod kątem stosunków społecznych. Bazują one przede wszystkim na danych sepulkralnych. Jako że dane tego rodzaju są obecne w niewspółmiernie większej liczbie w eneolicie późnym, rzeczony interpretacje są tu zdecydowanie bardziej rozbudowane. Mają one charakter raczej klasyczny i nawiązują do prezentowanych już w literaturze poglądów. Generalnie autor przyjmuje za oczywistą korelację pomiędzy bogactwem wyposażenia grobowego a statusem społecznym pochowanego w danym grobie osobnika. Akceptuje też bez zastrzeżeń pogląd, iż w późnym eneolicie, zwłaszcza w kulturze pucharów dzwonowatych, doszło do uformowania się społeczności z silnie zaznaczoną wewnętrzną hierarchią (s. 156), w których istotną rolę odgrywała warstwa osób, będących w posiadaniu wiedzy związanej z metalurgią i kowalstwem miedzi (s. 151, 208) (wyrazem tego są np. bogate groby „metalurgów” w kulturze pucharów dzwonowatych). Bez wątplenia interpretacje tego rodzaju są jak najbardziej poprawne i usprawiedliwione, logicznie wynikając z takiego a nie innego zestawu danych grobowych. Z pewnością jednak nie są jedynymi możliwymi w tym zakresie.

Monografia *Morava na konci eneolitu* jest w pierwszym rzędzie niezwykle solidnie i skrupulatnie wykonanym, wyczerpującym opracowaniem materiałowym końcowego odcinka rozwoju społeczności neolitycznych na Morawach. Nie bez znaczenia jest tu bardzo obfity i starannie reprodukowany materiał ilustracyjny. Powoduje to, iż monografia ma charakter podręcznika, który bez wątplenia będzie musiał być punktem odniesienia dla wszystkich badaczy eneolitu wschodniej części Europy środkowej, jak również będzie inspiracją dla podejmowania kolejnych badań w tym zakresie. Po zakończeniu jego lektury pojawia się jednak uczucie pewnego niedosytu, jak już częściowo pozwoliłem sobie to zasygnalizować. Autor nie podjął bowiem próby śmielszego wyjścia ponad poziom opisowo-analityczny, w kierunku konstruowania modelowych scenariuszy (pre)historycznych i antropologicznych. Scenariuszy, które tłumaczyłyby wiele interesujących i frapujących obserwacji, przez niego dokonanych. Wystarczy choćby wspomnieć o przytaczanym już horyzoncie przejściowym Strachotin-Držovice, czy o zjawisku współwystępowania na literalnie tym samym obszarze (licznych?) społeczności, archeologicznie oznaczonych jako kultura ceramiki sznurowej i kultura pucharów dzwonowatych, przez minimum 200 lat (zob. s. 219). Jak to było możliwe, jak to można zinterpretować, co się pod tym kryje? Chcielibyśmy poznać poglądy autora na te kwestie. Oczywiście, z drugiej strony, nie ma bynajmniej obowiązku podejmowania tematyki „meta-archeologicznej” w pracach archeologicznych, nawet monograficznych, więc – jeszcze raz

podkreślam – jest to nie tyle zarzut, co wyrażenie osobistego nieukontentowania rezygnacją autora z jej podjęcia.

Omówiona monografia dotyczy wcześniejszego segmentu zainteresowań Habilitanta okresem schyłku eneolitu i narodzin cywilizacji epoki brązu na Morawach. Musimy bezwzględnie dodać, iż posiada on znaczący dorobek także i w materii czasowo późniejszego segmentu. Jego studia nad kulturą unietycką oraz zwłaszcza protounietycką (m.in. monografia cmentarzyska w miejscowości Pavlov), uwzględniające, nawiasem mówiąc, znaleziska episznurowego kręgu kulturowego, stanowią podstawę aktualnej, „morawskiej” wiedzy na ten temat, zaś w kwestii procesu formowania się kultury unietyckiej mają zdecydowanie znaczenie także i „pozamorawskie”.

Podsumowując, uważam, iż dotychczasowy dorobek naukowy Pana dr. Jaroslava Peški, w tym zwłaszcza ten jego segment, który wiąże się z tematyką „osiągnięcia naukowego”, tj. „Morawy u schyłku eneolitu”, a ponadto jego pozostała aktywność na polu działalności badawczej, a także na polu działalności organizacyjnej świadczą o jego wysokich kwalifikacjach zawodowych i umiejętności samodzielnego podejmowania i realizowania szeroko rozumianych badań archeologicznych. W moim przekonaniu osiągnięcia te spełniają ustawowe wymagania, niezbędne dla uzyskania habilitacji. W związku z tym stawiam wniosek o dopuszczenie Habilitanta do dalszych etapów jego przewodu habilitacyjnego.

Małgorzata Nowak